

PRZEGLĄD I INSTYTUCJE POLSKIEGO PRAWA KARNEGO MATERIALNEGO, PROCESOWEGO I WYKONAWCZEGO ORAZ RYS HISTORYCZNY PRAWA KARNEGO W POLSCE RZECZPOSPOLITEJ LUDOWEJ – ANALIZA PORÓWNAWCZA I PRZEDSTAWIENIE – E- BOOK W RAMACH PROJEKTU „ROZWÓJ INSTYTUCJONALNY PORADNICTWA PRAWNEGO I KONSUMENCKIEGO

WSTĘP

Niniejszy e-book przedstawi elementarne zagadnienia związane z krajowym porządkiem prawnym w Rzeczypospolitej Polskiej. Zostaną przedstawione elementarne zagadnienia związane z prawem karnym materialnym (kodeks karny) oraz prawem karnym procesowym (Kodeks postępowania karnego). Prawo karne to gałąź prawa regulująca kwestie odpowiedzialności karnej za czyny zabronione pod groźbą kary kryminalnej. Składa się z norm prawnych, które określają, jakie czyny są przestępstwami, zasady odpowiedzialności za te czyny oraz środki prawne stosowane wobec sprawców.

Prawo karne materialne (sensu stricto): normuje czyny będące przestępstwami, zasady odpowiedzialności karnej oraz sankcje. Prawo karne procesowe (formalne): reguluje zasady postępowania w sprawach karnych, czyli jak należy przeprowadzać proces karny. Prawo karne wykonawcze: dotyczy wykonywania kar i innych środków penalnych, jak również procedur związanych z ich realizacją. Prawo karne funkcjonuje na kilku poziomach, obejmując wykrywanie przestępstw, ściganie sprawców, przeprowadzenie procesu sądowego oraz wykonanie kar. Proces ten jest złożony i wymaga współpracy różnych instytucji, w tym policji, prokuratury, sądów oraz służb penitencjarnych.

RYS HISTORYCZNY – POLSKA LUDOWA

Jednym z poważnych osiągnięć Polski Ludowej w ciągu trzydziestu lat jej istnienia było uporządkowanie i gruntowna przebudowa systemu prawa karnego. W tym okresie opracowano i uchwalono fundamentalne akty prawne z dziedziny prawa karnego, takie jak: kodeks karny, kodeks postępowania karnego, kodeks karny wykonawczy, kodeks wykroczeń, kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia oraz ustawa o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń. Dzięki tym kodyfikacjom w Polsce Ludowej stworzono nowy system prawa

karnego, odmienny od obowiązującego wcześniej, który odpowiadał zmienionym stosunkom społeczno-ekonomicznym oraz prawidłowościom rządzącym tymi stosunkami. Po wyzwoleniu spod okupacji hitlerowskiej rewolucyjne przemiany w dziedzinie społecznej, politycznej i gospodarczej wskazywały na potrzebę stworzenia nowego systemu prawa karnego. Prawo karne, jak zauważył prof. J. Makarewicz, jest "fotografią ustroju politycznego i stosunków społecznych panujących w danym społeczeństwie". W Polsce Ludowej rozwój prawa karnego był zbieżny z etapami rewolucji ludowej, co pozwala na wyodrębnienie trzech podstawowych nurtów tego rozwoju. Pierwszy nurt polegał na uchwalaniu aktów prawnych regulujących różnorodne zagadnienia z dziedziny prawa karnego, związanych ze zmieniającymi się potrzebami politycznymi, gospodarczymi i społecznymi nowego ustroju. Do najważniejszych aktów ustawodawczych tego nurtu zaliczyć można dekrety o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa (1945 i 1946), o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej (1949), o ochronie wolności sumienia i wyznania (1949), o ochronie interesów nabywców w obrocie handlowym (1953), oraz ustawy o obronie pokoju (1951), o warunkowym przedterminowym zwolnieniu osób odbywających karę pozbawienia wolności (1951 i 1957), o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciw własności społecznej (1958 i 1959), o zwalczaniu alkoholizmu (1956, 1959), o zaostrzeniu odpowiedzialności karnej za chuligaństwo (1958), o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego (1966), oraz kodeks karny Wojska Polskiego (1944) i ustawa karno-skarbowa (1960).

Drugi nurt, którego rola sprowadzała się do wykładni i stosowania obowiązujących przepisów prawa karnego w sposób odpowiadający socjalistycznemu pojęciu praworządności, odegrał istotną rolę w kształtowaniu nowego systemu prawa karnego. Orzecznictwo sądowe, szczególnie orzecznictwo Sądu Najwyższego, wyjaśniało treść przepisów wydanych w przeważającej mierze w innych warunkach społecznych i ustrojowych, co pozwoliło na ich dostosowanie do nowych realiów. Na przykład orzecznictwo to, na podstawie przepisów kodeksu karnego z 1932 r. w sprawie zniesławienia, dokonało nowego spojrzenia na problem krytyki publicznej, traktując ją jako postępowy i twórczy czynnik w życiu społeczeństwa, zasługujący na pełną ochronę. Najistotniejszą rolę w rozwijaniu prawa karnego Polski Ludowej odegrał jednak trzeci nurt, obejmujący przedsięwzięcia zmierzające bezpośrednio do opracowania nowej, harmonijnej i spójnej kodyfikacji socjalistycznego prawa karnego.

Myśl o kodyfikacji prawa karnego zrodziła się z chwilą odzyskania niepodległości. W 1947 roku powołano Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego, która miała na celu opracowanie projektu nowego kodeksu karnego. Jednak prace te napotkały na liczne trudności, głównie z powodu krytyki prób recypowania norm prawnych z okresu międzywojennego dwudziestolecia. Oparte na nowych założeniach prace kodyfikacyjne zapoczątkowała uchwała Prezydium Rządu z 27 listopada 1950 roku. Realizację tego zadania zlecono Ministerstwu Sprawiedliwości, które opublikowało wstępny projekt części ogólnej kodeksu karnego w 1951 roku, a pod koniec tego samego roku przekazało do Prezydium Rządu nieopublikowany projekt zawierający część ogólną i szczególną.

Prace nad nowym kodeksem karnym trwały do 1956 roku, kiedy to opublikowano projekty kodeksu karnego: części ogólnej w 1951 oraz całego projektu w 1956 roku. Jednak projekty te spotkały się z krytyką z powodu braku precyzji sformułowań, pominięcia ważnych problemów oraz nadmiernej surowości sankcji karnych. W 1963 roku kolejny projekt kodeksu karnego został poddany pod dyskusję publiczną, ale również nie zyskał aprobaty. Ostatecznie w 1964 roku przystąpiono do opracowania nowego projektu, który po opublikowaniu w 1966 i 1968 roku stał się podstawą uchwalonego przez Sejm w 1969 roku kodeksu karnego, obowiązującego od 1 stycznia 1970 roku.

Nowy kodeks karny realizował postulaty humanizmu socjalistycznego, praworządności oraz demokratyzmu. Zgodnie z Wytycznymi Komisji Kodyfikacyjnej, kodeks ten miał uwzględniać aktualne warunki społeczno-polityczne i gospodarcze oraz strukturę przestępczości w Polsce. Kodeks karny z 1969 roku wprowadzał elementy depenalizacji, zróżnicowania odpowiedzialności karnej oraz indywidualizacji środków karnych. Wprowadzał także nowe instytucje, takie jak warunkowe umorzenie postępowania, nadzwyczajne złagodzenie kary oraz instytucje poleceń i nadzoru ochronnego.

Nowy kodeks karny realizował w pełni postulaty zawarte w Wytycznych Komisji Kodyfikacyjnej. Jego konstrukcja nawiązywała do kodeksu karnego z 1932 roku, ale zawierała elementy decydujące o jego odmiennym charakterze, czyniąc go bardziej dostępnym, komunikatywnym i precyzyjnym. Kodeks karny z 1969 roku zastąpił kilkaset przepisów wydanych w okresie międzywojennym i w okresie trzydziestu lat Polski Ludowej, integrując je w nowej kodyfikacji.

Pod względem budowy, nowy kodeks karny składał się z części ogólnej, szczególnej oraz wojskowej. Część ogólna zawierała przepisy dotyczące odpowiedzialności za przestępstwa popełnione za granicą, form popełniania przestępstwa oraz wyłączenia odpowiedzialności karnej. Część szczególna obejmowała przepisy dotyczące ochrony podstawowych interesów politycznych i gospodarczych PRL, a także ochrony obywatela, jego życia, zdrowia, wolności, godności oraz innych dóbr. Nowe rozdziały poświęcone były ochronie rodziny, praw pracownika, instytucji państwowych i społecznych oraz przestępczości gospodarczej.

Kodeks karny z 1969 roku wprowadzał precyzyjniejsze ujęcie instytucji prawa karnego, takich jak wina, zbieg ustaw i zbieg przestępstw, formy popełniania przestępstwa oraz okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną. Zgodnie z zasadą humanizmu socjalistycznego, kodeks ten podkreślał subiektywizm i indywidualizację odpowiedzialności karnej, elastyczne zróżnicowanie odpowiedzialności nieletnich oraz depenalizację szeregu zachowań ludzkich. Nowy kodeks karny realizował zasady humanizmu socjalistycznego poprzez mocniej podkreśloną zasadę subiektywizmu i indywidualizacji odpowiedzialności, zróżnicowanie odpowiedzialności nieletnich oraz wprowadzenie instytucji depenalizacji. Kodeks karny wprowadzał zróżnicowanie i stopniowanie represji karnej, umożliwiając wyłączenie i ograniczanie odpowiedzialności karnej oraz zastępowanie jej innymi formami odpowiedzialności.

Kodeks karny z 1969 roku uznawał karę śmierci za wyjątkową, wprowadzał kary ograniczenia wolności oraz kary półwolnościowe, a także instytucję zatarcia skazania. Realizując zasadę socjalistycznej praworządności, kodeks karny zapewniał ochronę socjalistycznego państwa i jego organów, a także praw i swobód obywatelskich.

Nowy kodeks karny uwzględniał potrzeby społeczno-polityczne i gospodarcze oraz strukturę przestępczości, zapewniając skuteczną ochronę dóbr społecznych i osobistych oraz zwalczanie przestępczości powrotnej. Wprowadzał surowszą odpowiedzialność karną za naruszenie podstawowych interesów politycznych i gospodarczych PRL, zbrodnię zabójstwa, przestępstwa chuligańskie oraz recydywę. Kodeks karny wprowadzał również instytucje umożliwiające łagodniejsze traktowanie sprawców drobnych przestępstw, zastępowanie kar izolacyjnych karami ograniczenia wolności oraz instytucję warunkowego umorzenia postępowania.

USTAWY KARNE W RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ WSPÓŁCZEŚNIE

Prawo karne w Polsce obejmuje trzy główne dziedziny: prawo karne materialne, prawo karne procesowe i prawo karne wykonawcze. Prawo karne materialne określa, jakie czyny są przestępstwami oraz jakie kary mogą być za nie wymierzone. Podstawowym aktem prawnym regulującym tę dziedzinę jest Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 roku (Dz.U. 1997 Nr 88 poz. 553).

Przestępstwo to czyn człowieka zabroniony przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia, który jest społecznie szkodliwy, zawiniony i podlega karze. Przestępstwa dzielą się na zbrodnie i występki, a czyn zabroniony może być działaniem lub zaniechaniem. Okoliczności wyłączające bezprawność to m.in. obrona konieczna, stan wyższej konieczności, działanie w ramach uprawnień zawodowych, rozkaz oraz dozwolona krytyka. Czyn zabroniony jest klasyfikowany według wysokości kary (wykroczenia, zbrodnie, występki), rodzaju winy (umyślne, nieumyślne), sposobu działania (z działania, z zaniechania) oraz sposobu ścigania (publicznoskargowe, prywatnoskargowe). Formy popełnienia przestępstw obejmują sprawstwo, współsprawstwo, sprawstwo kierownicze, podżeganie, prowokację, pomocnictwo, paserstwo i poplecznictwo. Prawo karne procesowe reguluje sposób prowadzenia postępowania karnego od momentu jego wszczęcia do prawomocnego zakończenia.

Podstawowym aktem prawnym w tej dziedzinie jest Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 roku (Dz.U. 1997 Nr 89 poz. 555). Proces karny obejmuje postępowanie przygotowawcze, postępowanie przed sądem oraz postępowanie wykonawcze. W postępowaniu karnym uczestniczą oskarżyciel publiczny (prokurator), oskarżyciel posiłkowy, oskarżony, obrońca i pokrzywdzony. Postępowanie przygotowawcze to etap, na którym organy ścigania zbierają dowody, przesłuchują świadków i podejmują decyzje o ewentualnym

skierowaniu sprawy do sądu. Postępowanie sądowe rozpoczyna się od wniesienia aktu oskarżenia do sądu, który przeprowadza rozprawę, analizuje dowody i wydaje wyrok. Środki odwoławcze umożliwiają kwestionowanie decyzji sądu pierwszej instancji i obejmują apelację, zażalenie i kasację. Prawo karne wykonawcze reguluje sposób wykonywania kar i środków karnych orzeczonych przez sądy, mając na celu wykonanie orzeczeń sądowych zgodnie z przepisami prawa oraz zasadami humanitaryzmu i sprawiedliwości.

Podstawowym aktem prawnym jest Kodeks karny wykonawczy z dnia 6 czerwca 1997 roku (Dz.U. 1997 Nr 90 poz. 557). Organy odpowiedzialne za wykonywanie kar to sądy penitencjarne, służba więzienna oraz kuratorzy sądowi. Warunkowe przedterminowe zwolnienie pozwala skazanemu na wcześniejsze opuszczenie zakładu karnego pod pewnymi warunkami. Zasady wykonania kar określają sposób realizacji poszczególnych rodzajów kar, takich jak kara pozbawienia wolności, prace społecznie użyteczne oraz egzekucja grzywien. Prawo karne jest ściśle związane z naukami pokrewnymi, takimi jak kryminologia, kryminalistyka i wiktymologia.

Kryminologia bada przestępczość, jej przyczyny, przejawy oraz sposoby przeciwdziałania, kryminalistyka zajmuje się metodami wykrywania przestępstw i identyfikacji sprawców, a wiktymologia bada mechanizmy wiktymizacji, profilaktykę oraz sposoby pomocy ofiarom przestępstw. Wiedza z zakresu prawa karnego jest niezbędna dla prawidłowego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości oraz zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego. Prawo karne materialne obejmuje również przepisy dotyczące odpowiedzialności za wykroczenia, przestępstwa wojskowe i skarbowe. Zasady odpowiedzialności karnej określają, że karę ponosi osoba, która popełniła czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia, z wyjątkiem sytuacji, gdy społeczna szkodliwość czynu jest znikoma lub gdy sprawca nie mógł rozpoznać znaczenia czynu z powodu choroby psychicznej.

Kodeks karny zawiera również przepisy dotyczące zbrodni i występków, wyłączając odpowiedzialność za czyny popełnione w wyniku błędu co do okoliczności stanowiącej znamię czynu zabronionego lub w stanie usprawiedliwionej nieświadomości bezprawności czynu. Ponadto, Kodeks karny precyzuje różne formy popełnienia przestępstw, takie jak usiłowanie, przygotowanie, sprawstwo, podżeganie i pomocnictwo. Przewiduje także środki karne, takie jak pozbawienie praw publicznych, zakazy wykonywania określonych zawodów,

zakazy przebywania w określonych miejscach, zakazy prowadzenia pojazdów, świadczenia pieniężne oraz podanie wyroku do publicznej wiadomości.

Kodeks karny wykonawczy określa szczegółowe zasady wykonywania kar, w tym kary pozbawienia wolności, ograniczenia wolności i grzywny, a także warunki odbywania kary w systemie dozoru elektronicznego. Sąd penitencjarny może orzec o warunkowym przedterminowym zwolnieniu skazanego, jeśli uzna, że skazany spełnia określone warunki, takie jak pozytywna prognoza kryminologiczna. Prawo karne wykonawcze reguluje również zasady nadzoru nad osobami zwolnionymi warunkowo, wykonywanie prac społecznie użytecznych oraz procedury związane z egzekucją grzywien. Kryminologia, kryminalistyka i wiktymologia są naukami pokrewnymi, które wspierają prawo karne w jego praktycznym zastosowaniu. Kryminologia bada zjawiska przestępczości, jej przyczyny oraz skutki, a także metody zapobiegania przestępstwom. Kryminalistyka dostarcza narzędzi i technik potrzebnych do wykrywania przestępstw i identyfikacji sprawców, takich jak analiza daktyloskopijna, badanie śladów biologicznych i balistyka. Wiktymologia skupia się na ofiarach przestępstw, analizując proces wiktymizacji, profilaktykę oraz wsparcie dla ofiar w celu minimalizacji skutków przestępstw.

Wszystkie te dziedziny współpracują ze sobą, aby zapewnić skuteczność systemu wymiaru sprawiedliwości oraz ochronę społeczeństwa przed przestępczością. Prawo karne w Polsce jest dynamicznie rozwijającą się dziedziną, której celem jest ochrona dóbr prawnych, takich jak życie, zdrowie, wolność, mienie oraz porządek publiczny, poprzez prewencję, represję oraz resocjalizację sprawców przestępstw. Kodeks karny, Kodeks postępowania karnego i Kodeks karny wykonawczy stanowią podstawę prawną dla działań organów ścigania, sądów oraz służb penitencjarnych, a także określają prawa i obowiązki uczestników postępowania karnego. Prawo karne jest prawem publicznym, w przeciwieństwie do prawa cywilnego, które jest prawem prywatnym. Prawo karne zajmuje się ochroną interesów publicznych, takich jak bezpieczeństwo i porządek publiczny, podczas gdy prawo cywilne reguluje relacje między jednostkami i ochronę ich prywatnych interesów.

Bibliografia

Literatura przedmiotu

1. Gardocki, L. (2013). **Prawo karne**. Warszawa: Wolters Kluwer.
2. Grześkowiak, A., & Wiak, K. (2014). **Kodeks karny. Komentarz**. Warszawa: C.H. Beck.
3. Kardas, P., & Giezek, J. (2014). **Prawo karne. Część ogólna**. Warszawa: Wolters Kluwer.
4. Marek, A. (2010). **Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki**. Warszawa: Wolters Kluwer.
5. Mikołajczyk, M., & Wojciechowski, T. (2011). **Prawo karne procesowe**. Warszawa: Wolters Kluwer.
6. Mozgawa, M. (2014). **Prawo karne materialne**. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
7. Płachta, M. (2012). **Prawo karne międzynarodowe**. Warszawa: Wolters Kluwer.
8. Śliwiński, S. (1978). **Zasady prawa karnego**. Warszawa: PWN.
9. Zoll, A. (2013). **Karnoprawna ochrona człowieka**. Warszawa: Wolters Kluwer.

Ustawy

1. **Kodeks karny** z dnia 6 czerwca 1997 roku (Dz.U. 1997 Nr 88 poz. 553).
2. **Kodeks postępowania karnego** z dnia 6 czerwca 1997 roku (Dz.U. 1997 Nr 89 poz. 555).
3. **Kodeks karny wykonawczy** z dnia 6 czerwca 1997 roku (Dz.U. 1997 Nr 90 poz. 557).
4. **Kodeks wykroczeń** z dnia 20 maja 1971 roku (Dz.U. 1971 Nr 12 poz. 114).
5. **Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia** z dnia 24 sierpnia 2001 roku (Dz.U. 2001 Nr 106 poz. 1148).
6. **Ustawa o ustroju kolegów do spraw wykroczeń** z dnia 20 maja 1971 roku (Dz.U. 1971 Nr 12 poz. 116).

7. **Dekret o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa** z dnia 13 czerwca 1946 roku (Dz.U. 1946 Nr 30 poz. 192).
8. **Dekret o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej** z dnia 16 lipca 1949 roku (Dz.U. 1949 Nr 47 poz. 366).
9. **Dekret o ochronie wolności sumienia i wyznania** z dnia 5 sierpnia 1949 roku (Dz.U. 1949 Nr 45 poz. 334).
10. **Dekret o ochronie interesów nabywców w obrocie handlowym** z dnia 20 maja 1953 roku (Dz.U. 1953 Nr 21 poz. 86).
11. **Ustawa o obronie pokoju** z dnia 21 maja 1951 roku (Dz.U. 1951 Nr 25 poz. 189).
12. **Ustawa o warunkowym przedterminowym zwolnieniu osób odbywających karę pozbawienia wolności** z dnia 26 czerwca 1956 roku (Dz.U. 1956 Nr 27 poz. 136).
13. **Ustawa o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciw własności społecznej** z dnia 8 grudnia 1958 roku (Dz.U. 1958 Nr 89 poz. 472).
14. **Ustawa o zwalczaniu alkoholizmu** z dnia 29 kwietnia 1956 roku (Dz.U. 1956 Nr 21 poz. 98).
15. **Ustawa o zaostrzeniu odpowiedzialności karnej za chuligaństwo** z dnia 31 marca 1958 roku (Dz.U. 1958 Nr 19 poz. 84).
16. **Ustawa karno-skarbowa** z dnia 31 stycznia 1960 roku (Dz.U. 1960 Nr 6 poz. 41).